

Vrees en beven

dialectische lyriek
door
Johannes *de silentio*
(Søren Kierkegaard)

Kopenhagen
1843

vertaling en verklarende noten
Andries Visser

met een nawoord van
Karl Verstrynge

Inhoud

Voorwoord	9
Stemming	13
Lofrede op Abraham	20
Problemata [Problemen]	29
Voorlopige ontboezeming	31
Problema I [Probleem I] <i>Bestaat er een teleologische suspensie van het ethische?</i>	59
Problema II [Probleem II] <i>Bestaat er een absolute plicht tegenover God?</i>	73
Problema III [Probleem III] <i>Kon Abraham het ethisch verantwoorden dat hij zijn voornemen voor Sara, voor Eliëzer en voor Isaak verborg?</i>	87
Epiloog	129
Nawoord van Karl Verstrynge	133
Bij de vertaling	149
Verklarende noten	151
Register van personen en zaken	166

Voorwoord

101

Niet alleen in de wereld van de handel, maar ook in die van de ideeën houdt onze tijd een wirklicher Ausverkauf [een echte uitverkoop]. Alles is voor zo'n spotprijs te koop, dat het de vraag is of er op het laatst nog wel iemand een bod wil doen. Iedere speculatieve marqueur [puntenteller], die gewetensvol de belangwekkende ontwikkelingen van de nieuwere filosofie bijhoudt, iedere privaatsdocent, repetitor, student, iedere vreemdeling en iedere ingezetene in de filosofie blijft er niet bij staan aan alles te twijfelen, maar gaat verder.² Het is misschien voorbarig en ongepast hen te vragen waar ze eigenlijk naar op weg zijn, maar wel is het hoffelijk en bescheiden het als een uitgemaakte zaak te beschouwen dat ze aan alles getwijfeld hebben. Anders is dat 'verder gaan' wel een vreemde manier van spreken. Deze beginbeweging hebben ze dus allemaal gemaakt en waarschijnlijk met zoveel gemak, dat zij het niet nodig vinden ook maar een woord vuil te maken aan het hoe. Want zelfs iemand die angstvallig en bezorgd enige verheldering zoekt, een aanwijzing, een klein dieetvoorschrift voor hoe je zo'n enorme taak moet aanpakken, vindt die niet. 'Maar Descartes heeft dat toch al gedaan?' Descartes, een eerbiedwaardige, deemoedige, eerlijke denker, wiens geschriften je beslist niet kunt lezen zonder diep geraakt te worden, hij deed wat hij zei en zei wat hij deed. Ach, ach, ach, voorwaar een grote zeldzaamheid in onze tijd! Descartes heeft, zoals hij zelf vaak genoeg herhaalt, wat het geloof betreft niet getwijfeld. ("Memores tamen, ut jam dictum est, huic lumini naturali tamdiu tantum esse credendum, quamdiu nihil contrarium | a Deo ipso revelatur. ... Praeter caetera autem, memoriae nostrae pro summa regula est infigendum, ea quae nobis a Deo revelata sunt, ut omni-

102

um certissima esse credenda; et quamvis forte lumen rationis, quam maxime clarum et evidens, aliud quid nobis suggerere videretur, soli tamen auctoritati divinae potius quam proprio nostro iudicio fidem esse adhibendam.” Vgl. Descartes, *Principia Philosophiae*, pars prima, § 28 en § 76.) [“Zoals gezegd, dienen we in gedachten te houden dat we dit natuurlijke licht slechts moeten vertrouwen, zolang er door God niet iets tegengestelds is geopenbaard. ... Daarentegen moeten we het onszelf als hoogste regel inprenten dat we Gods openbaring moeten vertrouwen als datgene wat het meest zeker is. En dat we, ook als het licht van de rede ons in de hoogste mate klaar en duidelijk iets anders lijkt te suggereren, aan het goddelijk gezag alleen, meer dan aan ons eigen oordeel, geloof moeten schenken.”] Hij heeft niet ‘brand’ geroepen en het twijfelen tot ieders plicht verheven, want Descartes was een stille eenzame denker, geen bulderende stadswacht.³ Hij heeft bescheiden bekend dat zijn methode enkel voor hemzelf betekenis had en ten dele voortkwam uit de verwardheid van zijn vroegere kennis. (“Ne quis igitur putet, me hîc traditurum aliquam methodum, quam unusquisque sequi debeat ad recte regendam rationem; illam enim tantum, quam ipsemet secutus sum, exponere decrivi ... Sed simul ac illud studiorum curriculum absolvi (sc. juventutis), quo decurso mos est in eruditorum numerum cooptari, plane aliud coepi cogitare. Tot enim me dubiis totque erroribus implicatum esse animadverti, ut omnes discendi conatus nihil aliud mihi profuisse iudicarem, quam quod ignorantiam meam magis magisque detexissem.” Vgl. Descartes, *Dissertatio de methodo*, p. 2 en 3). [“Laat niemand dus denken dat ik hier een methode wil aanreiken die iedereen moet volgen wil hij op de juiste manier redeneren; ik heb uitsluitend willen laten zien hoe ik zelf te werk ben gegaan. ... Toen ik echter met de afsluiting van de studies (van mijn jeugd) zover was gekomen dat ik in de rangen der geleerden opgenomen had kunnen worden, dacht ik er anders over. Men had mij namelijk met zoveel twijfels en dwalingen overladen, dat ik moest vaststellen dat mijn poging om iets te leren mij niet verder gebracht had dan dat ik meer en meer van mijn onwetendheid overtuigd was geraakt.”⁴] – Wat die oude Grieken, die toch ook wel een beetje verstand van filosofie hadden, als een opdracht voor het hele leven beschouwden, omdat de vaardigheid van het

Voorwoord

twijfelen nu eenmaal niet in enkele dagen of weken wordt verworven; wat uiteindelijk bereikt werd door de oude uitgediende strijder, die de balans van de twijfel door alle verschrikkingen heen had weten te bewaren, die onverschrokken de zekerheid van de eigen zintuigen en de zekerheid van het denken was blijven ontkennen, die onomkoopbaar aan de angst van de eigenliefde en de insinuaties van het medeleven het hoofd had weten te bieden – daarmee begint in onze tijd iedereen.

In onze tijd blijft iedereen niet staan bij het geloof, maar gaat verder. De vraag waar ze dan uitkomen is misschien wat onbezonnen, het is echter wel een blijk van wellevendheid en beschaving mijnerzijds om aan te nemen dat ieder het geloof heeft, daar het anders wel een vreemde manier van zeggen is: verder te gaan. In de goede oude tijd was dat anders. Toen was het geloof een opdracht voor het hele leven, omdat men aannam dat de vaardigheid van het geloven | niet in dagen, ook niet in weken werd verworven. Als voor de beproefde grijsaard zijn einde naderde, hij de goede strijd had gestreden en het geloof had bewaard⁵, dan was zijn hart jong genoeg om die angst en beving niet te vergeten, die hem als jong mens hadden getuchtigd en die hij als man wel beheerste, maar die geen mens helemaal ontgroeit – tenzij hij erin zou slagen om zo gauw mogelijk verder te gaan. Waar die eerbiedwaardige figuren uitkwamen, daar begint in onze tijd iedereen, om dan verder te gaan.

Schrijver dezes is bepaald geen filosoof, hij heeft het systeem⁶ niet begrepen, of het er wel is, of het al voltooid is. Hij heeft al genoeg aan zijn zwakke hoofd met de gedachte wat voor geweldig hoofd iedereen in onze tijd wel moet hebben, aangezien iedereen zo'n geweldige gedachte heeft. Ook al was je in staat heel de inhoud van het geloof in begripsvorm om te zetten⁷, dan volgt daar niet uit dat je het geloof hebt begrepen, hebt begrepen hoe je er in binnenkomt, of hoe het in jou binnenkomt. Schrijver dezes is bepaald geen filosoof, hij is, *poetice et eleganter* [dichterlijk en verfijnd], een boventallig schrijver. Hij schrijft het systeem niet en ook geen *beloften*⁸ over het systeem, hij schrijft niet in op het systeem en hij onderschrijft het niet. Hij schrijft omdat het een luxe voor hem is, die aan plezier en klaarheid wint naarmate minder mensen kopen

en lezen wat hij schrijft. Moeiteloos voorziet hij zijn lot in een tijd waarin men om de wetenschap te dienen een streep heeft gehaald door de hartstocht, een tijd waarin een schrijver die lezers wenst erop moet toezien zo te schrijven dat wat hij schrijft zich zonder inspanning bij het middagslaapje laat doorbladeren, en erop moet toezien dat hij in zijn optreden naar buiten lijkt op zo'n aardige hoveniersknecht in het huis-aan-huisblad, die zichzelf aanbeveelt aan het hooggeëerd publiek met de hoed in de hand en met goede aanbevelingen van degene bij wie hij het laatst in dienst is geweest. Hij voorziet dat het zijn lot zal zijn volledig genegeerd te worden, hij voorvoelt het verschrikkelijke dat de overrijverige kritiek hem er keer op keer van langs zal geven. Hij huivert voor hetgeen nog verschrikkelijker is, dat een of andere nijvere boekhouder, een paragrafenvreter (die om de wetenschap te verlossen altijd bereid is met andermans geschriften te doen, wat Trop om "de goede smaak te redden" edelmoedig deed met 'De ondergang van | het menselijk geslacht'⁹) – hem in §§ zal verknippen, en dat net zo rigoureuus zal doen als de man die om de wetenschap der leestekens te dienen, zijn toespraak door het tellen van woorden zo indeelde dat er 50 woorden op een punt en 35 op een kommapunt gingen. – In diepe onderdanigheid val ik neer voor iedere systematische pottenkijker: 'Dit is het systeem niet, het heeft helemaal niets met het systeem te maken. Ik smeeek over het systeem alle goeds af en over alle Deense aandeelhouders in die omnibus, want een toren wordt het vast niet.¹⁰ Ik wens hun allen tezamen en ieder in het bijzonder geluk en voorspoed.'

In diepste eerbied
Johannes *de silentio*.¹¹

Stemming

105

Er was eens een man die als kind dat mooie verhaal had horen vertellen hoe God Abraham op de proef stelde en hoe deze de beproeving doorstond, zijn geloof bewaarde en hoe hij andermaal, tegen alle verwachting in, een zoon kreeg.¹² Toen hij ouder werd las hij diezelfde vertelling met nog grotere bewondering, want het leven had gescheiden wat in de vrome eenvoud van het kind nog verenigd was. Hoe ouder hij werd des te vaker keerden zijn gedachten naar die vertelling terug, zijn geestdrift werd al maar sterker, en toch was hij steeds minder in staat om het verhaal te begrijpen. Ten slotte vergat hij al het andere vanwege dit verhaal; zijn ziel had nog maar één wens: Abraham te zien, nog maar één verlangen: getuige van die gebeurtenis geweest te zijn. Het was niet de schoonheid van dat Oosterse land die hij begeerde te zien, noch de aardse heerlijkheid van het beloofde land, ook niet dat vrome echtpaar dat in zijn ouderdom door God gezegend was. Het was niet de eerbiedwaardige gestalte van die bedaagde patriarch, noch de bloeiende jeugd van de door God geschonken Isaak. Het had hem niets kunnen schelen als heel deze geschiedenis zich had afgespeeld op een onvruchtbare heide. Wat hem bezielde was mee te mogen op die reis van drie dagen, met Abraham mee, die daar reed, zijn verdriet voor hem uit en Isaak naast zich. Zijn wens was het erbij te zijn op het moment dat Abraham zijn ogen opsloeg en in de verte de berg Moria zag, het moment waarop hij de ezels achterliet en alleen met Isaak de berg op ging. Want wat hem bezighield was niet het kunstige weefsel van de fantasie, maar de huivering van de gedachte.

Deze man was geen denker, hij voelde geen enkele drang om boven het geloof uit te komen. Het leek hem het meest heerlijke om

VREES EN BEVEN

als vader van het geloof herinnerd te worden. Hij vond het een be-
nijdenswaardig lot het geloof te bezitten, zelfs al zou niemand daar
weet van hebben.

106 | Deze man was geen geleerde exegeet. Hij kende geen He-
breeuws. Had hij wel Hebreeuws gekend, dan had hij de vertelling
en Abraham wellicht gemakkelijk begrepen.

Nawoord bij *Vrees en beven*

Karl VERSTRYNGE

Als er één werk van Søren Kierkegaard (1813-1855) is waarover veel is gezegd en geschreven, dan is het wel *Vrees en beven*. Tot op heden lokt het boek uiteenlopende commentaren uit en de reputatie ervan heeft ongetwijfeld bijgedragen tot Kierkegaards naam en faam in de geschiedenis van de wijsbegeerte en de theologie. Om verschillende redenen is *Vrees en beven* dan ook een opmerkelijk boek te noemen. Niet enkel de radicaliteit waarmee Kierkegaard, of liever, zijn pseudoniem Johannes *de silentio*, zijn gedachten presenteert en uitwerkt, verschaft het boek een zonderling karakter, maar ook de verschillende thema's in hun onderlinge samenhang en complexiteit. Wie Kierkegaards persoonlijke levenswandel kent en wie zich bewust is van de doelstellingen die hij zich als schrijver had gesteld, zal zich rekenschap geven van de diverse en verscheiden betekenislagen die in het boek aanwezig zijn. Een van de gevolgen van die gelaagdheid is dat commentatoren soms heel verschillende accenten leggen en het boek ook op uiteenlopende manieren lezen. Onderhuidse boodschappen voor zijn ex-verloofde Regine Olsen, impliciete verwijzingen naar eerdere geschriften, kritische noten over zijn tijdgenoten en een scherpe polemieek met de wijsgerige traditie, zijn door het boek gevlochten en bieden verschillende perspectieven ter interpretatie.

De radicale gedachten en de uitgesproken controversiële standpunten in het boek hebben zonder twijfel het meeste bijgedragen tot de grote bekendheid van het werk. Tot diep in de twintigste eeuw heeft *Vrees en beven* zijn plaats verworven in de grote debatten van de wijsbegeerte, waarbij het zowel bijval als afwijzing te beurt viel. Het boek was dan misschien bij zijn eerste druk geen groot commercieel succes¹, het belang ervan blijkt in elk geval uit de tal-

1 Uit een brief van Kierkegaard aan zijn uitgever Reitzel, geschreven juli 1847, blijkt dat er vier jaar na publicatie 321 boeken verkocht waren en er nog 204 op een ei-

loze herdrukken en vertalingen die er later van werden gemaakt. Nadat het boek in 1843 was uitgegeven, verscheen bij Reitzel in 1857 een tweede druk, waarna het vanaf 1901 opgenomen werd in de eerste editie van de verzamelde werken.² In 1882 verscheen een eerste, Duitse, vertaling van *Vrees en beven*³, en het is voornamelijk via Duitse Kierkegaard-commentatoren dat zijn geschriften in Nederland en later ook in Vlaanderen bekendheid kregen. In het Nederlandse taalgebied verschenen van *Vrees en beven* eerder reeds twee integrale vertalingen. Een eerste uitgave kwam in 1932 van de hand van Siegfried van Praag, onmiddellijk uit de Deense bron, een tweede vertaling verscheen vijftig jaar later, eveneens uit het Deens vertaald door Wim Scholtens.⁴ Beide boeken hebben hun verdienste, maar zijn al lange tijd niet meer verkrijgbaar en voldoen als vertaling niet langer.

Vrees en beven, een “verschrikkelijk” boek

“O, als ik eenmaal dood ben, dan zal alleen *Vrees en beven* al genoeg zijn voor een onsterfelijke naam als schrijver. Men zal het blijven lezen en het zal ook vertaald worden in vreemde talen. Men zal bijna huiveren voor de vreselijke pathos die er in het

genaar lagen te wachten. Op dat ogenblik was *Of/Of*, waarvan er eveneens 525 exemplaren waren gedrukt, reeds uitverkocht. Zie *Søren Kierkegaard og Pengene*, Frithiof Brandt og Else Rammel, Levin & Munksgaard, København 1935, p. 18.

- 2 *Søren Kierkegaards Samlede Værker*, A.B. Drachmann, J.L. Heiberg & H.O. Lange (udg.), Gyldendal, København 1901-06.
- 3 *Furcht und Zittern. Dialektische Lyrik von Johannes de silentio (Søren Kierkegaard)*, H.C. Ketels (Übers.), Erlangen 1882. Ook in andere talen werd het boek vertaald, zij het aanmerkelijk later. Een Zweedse vertaling verscheen in 1920 (*Fruk-tan och bäven. Dialektisk lyrik av Johannes de silentio*, R. Hejll (Övers.), Björck & Börjesen, Stockholm). De eerste integrale Franse vertaling verscheen in 1935 (*Crainte et tremblement. Lyrique-dialectique par Johannès de Silentio*, P.-H. Tisseau (trad.), Aubier, Paris) en de eerste Engelse vertaling werd gepubliceerd in 1939 (*Fear and Trembling: A Dialectical Lyric by Johannes de Silentio*, R. Payne (transl.), Oxford University Press, London, New York & Toronto). Voor Kierkegaards receptie in het Nederlandstalige taalgebied, zie mijn artikel ‘Kierkegaard in Nederland en Vlaanderen’, in *Tijdschrift voor Filosofie*, 67/2005, pp. 547-67.
- 4 *Vrees en beven*, S. van Praag (vert.), De Gulden Ster, Amsterdam 1932 (van deze uitgave kwam vijf jaar later een tweede druk). *Vrees en beven*, W. Scholtens (vert.), Ten Have, Baarn 1983.

Nawoord

boek ligt. Maar toen het geschreven was, toen degene die voor de auteur werd aangezien rondliep in het incognito van een flaneur en er uitzag als de dartelheid en de geestigheid en de lichtzinnigheid zelf, op dat ogenblik was niemand in staat om de ernst te vatten. O, jullie dwazen, nooit was het boek zo ernstig als toen. Juist dat was de ware uitdrukking van de verschrikking. Indien de auteur er ernstig had uitgezien, dan was de verschrikking niet zo erg geweest. De reduplicatie is het vreselijke in de verschrikking. Maar als ik dood zal zijn, dan roept men een ingebeelde gedaante van mij op, een duistere gedaante – en dan is het boek verschrikkelijk.”⁵

In dit dagboekfragment, zo’n zes jaar na de publicatie van *Vrees en beven*, voorziet Kierkegaard een wonderbaarlijke toekomst voor zijn boek. Zijn geschrift zou niet enkel druk gelezen, vertaald en commentarieerd worden, ook de inhoud ervan zou slechts met zijn dood volle slagkracht krijgen. En de magister kreeg geen ongelijk. *Vrees en beven* werd intussen in zowat alle talen vertaald, is actueler dan ooit, en vooral de ‘verschrikkelijke’ inhoud ervan heeft zijn sporen nagelaten. Voor velen staat het boek en de verdediging van Abrahams bereidheid tot het offeren van zijn zoon bekend als een rigoureuze, welhaast primitieve presentatie van de strenge christelijke leer. De christelijke religie zou er voorgesteld worden als een offerreligie, waarbij het religieuze moeten onvoorwaardelijk de voorkeur krijgt op het ethische gebod om niet te doden. Door sommigen wordt die verdediging van de opschorting van de ethische wet ten voordele van het religieuze gebod voor een extreme, ja zelfs fundamentalistische stellingname aangezien.⁶

5 SKS 22, 235, NB12: 147.

6 Zo beschouwde de Leidense rechtsfilosoof Paul Cliteur *Vrees en beven* recent nog als het gevaarlijkste boek uit de geschiedenis van de wijsbegeerte, vermits het een “legitimatatie van religieus gemotiveerd terrorisme en fundamentalisme” biedt. (*Filosofie Magazine*, n°10, jg. 2004, p. 29.) Ook bij Emmanuel Levinas vinden we een scherpe veroordeling van Kierkegaards interpretatie van het Abraham verhaal. Hij noemt Kierkegaard zonder meer “gewelddadig”, vermits hij ethiek slechts met het algemene identificeert en de subjectiviteit beschouwt als louter “op zichzelf gericht” (‘À propos de *Kierkegaard vivant*’ in *Noms Propres*, Fata Morgana, Paris 1976,